

ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ "ΑΡΩΓΗΣ" ΣΤΗ "ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ". ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ "ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ".

Βασιλική Γεωργιάδου, Δρ Φιλοσοφίας Βεστφαλικού Βιλχελμίου Πανεπιστημίου του Muenster, Κοινωνιολόγος στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η εμφάνιση όπως και η -με διακυμάνσεις- μονιμοποίηση της διαρκούς και μαζικής ανεργίας στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και εντεύθεν, συνέβαλε αποφασιστικά στην αναβίωση του επιστημονικού ενδιαφέροντος για τα ζητήματα της φτώχειας. Η επιστημονική έρευνα "αναγνώρισε", μάλιστα πέραν των μορφών της "απολύτου" και της "σχετικής" φτώχειας, όπως επίσης και πέραν των διαβαθμίσεων της "αποστέρησης": "σχετικής" ή και "πολλαπλής", και μια νέα έκφανση της φτώχειας. Αναφέρομαι στη με διάρκεια περιθωριοποίηση από την αγορά εργασίας αλλά *συγχρόνως* και από το σύστημα της κοινωνικής ασφάλειας ορισμένων λιγότερο ευνοημένων κοινωνικών κατηγοριών, όπως επίσης και των ίδιων των διαρκώς ανέργων που συνέτεινε στην αναγνώριση μιας νέας μορφής σύγχρονης φτώχειας : της "Νέας Ένδειας".¹ Εκείνο που κυρίως χαρακτηρίζει αυτή τη μορφή φτώχειας είναι η *πολλαπλή αποπτώχευση* των ενδεών υποκειμένων, δηλαδή η εισοδηματική αλλά και κοινωνική τους περιθωριοποίηση, όπως και το γεγονός ότι τα άτομα αυτά υπάγονται πλέον στις επικουρικές προνοήσεις των θεσμών : *την κοινωνική βοήθεια* και την - εν μέρει εκούσια εν μέρει υποχρεωτική - προσφορά του κοινωνικού σώματος : *την αρωγή*, προκειμένου να επιτύχουν μια -σε κάθε περίπτωση - ελλειμματική συμμετοχή τους στο λεγόμενο εθνικό τρόπο ζωής.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η κατάσταση της φτώχειας αποτελεί ένα ενδεχόμενο που υφίσταται εγγενώς σ' αυτό το ίδιο το καθεστώς της εξαρτημένης εργασίας. Τουλάχιστον θεωρητικώς είναι ως εκ τούτου δυνατόν η κατάσταση αυτή να προκύψει ως αποτέλεσμα του λειτουργικού περιεχομένου της εξαρτημένης εργασίας, στο οποίο ο Waller Hanesch εντόπισε μια ενυπάρχουσα "διάσταση" :² η εξαρτημένη εργασία οφείλει να ανταποκριθεί όχι μόνο στις αναπαραγωγικές ανάγκες των φορέων της, αλλά και στις εκτακικά οριζόμενες απαιτήσεις του ίδιου του συστήματος παραγωγής. Είναι οπωσδήποτε σαφείς οι συνέπειες της "διάστασης" που εδράζονται σ' αυτό το ίδιο το λειτουργικό περιεχόμενο της εξαρτημένης εργασίας : η "όσο το δυνατόν εκτατικότερη και εντατικότερη χρησιμοποίηση της εργασίας"³ αποβαίνει εις βάρος της ικανοποίησης των αναπαραγωγικών αναγκών των φορέων της. Οφείλουμε, εν τούτοις, να ομολογήσουμε την καταλυτική επίδραση στις πιθανές συνέπειες της "διάστασης" αυτής που διαδραμάτισαν καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο, τόσο το θεσμοποιημένο σύστημα της κοινωνικής ασφάλειας, όσο και η πολιτική της πλήρους απασχόλησης. Φαινόμενα μαζικής αποπτώχευσης της λεγόμενης κοινωνίας της εργασίας.

1. Balsen, W./Nakielski, H./Rüssel, K./Winkel, R. Die Neue Armut. Köln 1984 Gernot, F., "Neue Armut - Zur Analyse eines politischen Kampfbegriffs" in SONDE 3(1985): 35-50 Naeyele, G., "Verarmung durch Arbeitslosigkeit. Einige Anmerkungen zur aktuellen Armutsdiskussion" in WSI-Mitteilungen 32(1979) 650-658. Επίσης Γεωργιάδου, Β. "Νέα Ένδεια και Νέα Κοινωνική Πολιτική. Οι διαδικασίες αποπτώχευσης των ανέργων και το αρωγικό σύστημα ασφαλείας", υπό δημοσίευση στο περιοδικό "Θεωρία και Κοινωνία".

2. Hanesch, W., *Armutspolitik in der Beschäftigungskrise*, Wiesbaden 1988 17-21

3. στο ίδιο: 18

όλων δηλαδή εκείνων που μετέχουν ενεργά στο σύστημα της απασχόλησης και την αγορά εργασίας, απομακρύνθηκαν αποτελεσματικά μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας και του σχεδίου της μαζικής παραγωγής, της θελήωσης των αμοιβών και της διεύρυνσης των υπηρεσιών του Κράτους-Πρόνοιας. Σ' αυτό καθοριστικά συνέβαλε επίσης και η σχετική απορροφητική ικανότητα που ακόμη διατηρούσε κατά την περίοδο αυτή ο πρωτογενής τομέας της οικονομίας, ο οποίος θεραπευτικά επενέβαινε σε δυσλειτουργικές εκφάνσεις της κοινωνίας της εργασίας.⁴

Πέραν, όμως, του στοιχείου της λειτουργικής διάστασης που ενυπάρχει στο ισχύον καθεστώς της εργασίας και ως εκ τούτου καθιστά τη φτώχεια ένα πιθανό ενδεχόμενο υπό συνθήκες εξαρτημένης εργασίας, η αναζήτηση και η εξακρίβωση των αιτιών της "νέας ένδειας" λαμβάνει χώρα σε δύο άλλα, μεταξύ τους διαφορετικά, ερμηνευτικά επίπεδα : Σ' αυτό της απόδοσης των αιτιών της ένδειας στις αδυναμίες της αγοράς εργασίας και την κρίση του πρωταρχικού συστήματος διανομής⁵, ή σ' εκείνο της ερμηνευτικής αναγωγής της στους "εργασιοκεντρικούς" προσανατολισμούς του δευτερογενούς διανεμητικού συστήματος και της εφαρμοσμένης κοινωνικής πολιτικής.⁶

Η ύπαρξη των δύο αναφερθέντων ερμηνευτικών επιπέδων καθιστά επιτακτικό το εξής ερώτημα : Είναι ο τύπος της οργανωτικής ένταξης (περιστασιακής, οριακής κλπ.) στην αγορά εργασίας, εν τέλει δε η ίδια η αγορά και το σύστημα της παραγωγής ή οι αδυναμίες του θεομοποιημένου συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, δηλαδή αυτού της δευτερογενούς διανομής που αποφαίνονται για τους όρους της συνολικής - κοινωνικής ένταξης των ενδών υποκειμένων;

Γεγονός αποτελεί ότι η αγορά για τους προσφέροντες εξαρτημένη εργασία συνθέτει τον "κεντρικό διανεμητικό παράγοντα ευκαιριών ζωής" (Heinze κ.ά.), μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται η έκταση αλλά και η ποιότητα των παρεχόμενων κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών. Ο ρόλος, πάντως, του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας είναι εκ των πραγμάτων διορθωτικός του τύπου της διανομής που συντελείται στα πλαίσια της αγοράς, είναι όμως και αναπαραγωγικός των ήδη υπάρχουσών ιεραρχιών που εκπηγάζουν από τη μορφή της ένταξης της εξαρτημένης εργασίας στην αγορά.

Σύμφωνα με τις αναλυτικές προσεγγίσεις των θεωρητικών του "Νέου Κοινωνικού Ζητήματος" (Geissler, Dettling, Kohl και Leisering, Becher, Widmaier) το φαινόμενο της φτώχειας των ανέργων, όπως και άλλα φαινόμενα αποπτώχευσης λιγότερο ευνοημένων κοινωνικών ομάδων, εκπορεύεται από αυτό το ίδιο το σύστημα της θεομοποιημένης κοινωνικής προσφοράς⁷. Αυτό - σύμφωνα με τις αποψεις των θεωρητικών του "Νέου Κοινωνικού Ζητήματος" - δεν είναι σε θέση να διασφαλίσει το εισόδημα αλλά και εν γενέει τους όρους ζωής των "μη-οργανωμένων" και των "μη-παραγωγών", όλων δηλαδή εκείνων που έχουν περιθωριοποιηθεί από την αγορά εργασίας χωρίς συγχρόνως να υφίστανται ευσιώνες προοπτικές επανένταξης τους σ' αυτή, αλλά και όλων εκείνων που "δεν εμφανίζονται καν

4 Lutz, B. *Der Kurze Traum immerwährender Prosperität*. Frankfurt aM - New York 1984 115-141

5 Heinze, R./Hinrichs, K./Hohn, H.-W./Oik Th. "Armut und Arbeitsmarkt. Zum Zusammenhang von Klassenlagen und Verarmungsrisiken" in *Zeitschrift für Soziologie*, ετ 10, τευχ 3(1981) των ιδίων, "Armut - nur ein Restproblem des Sozialstaats?" in *Zeitschrift für Soziologie*, ετ 12, τευχ 3(1983): 157-168. Επίσης Πετρινωτή Ξ. *Αγορές εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες*, Αθήνα χχ, 275-283

6 Kohl, J./Leisering, L. "Armut und Arbeitsmarkt. Wo ist der Zusammenhang?" in *Zeitschrift für Soziologie*, ετ 12, τευχ 4(1982): 410-428

7 Geissler, H. *Die Neue Soziale Frage*. Freiburg im Breisgau 1976 Becher, H.J (Hrsg.), *Die Neue Soziale Frage. Zum soziologischen Gehalt eines sozialpolitischen Konzeptes*, Opladen 1982. Widmaier, HP. (Hrsg.), *Zur Neuen Sozialen Frage*, Berlin 1978

ευθέως" στο σύστημα της απασχόλησης δραστηριοποιούμενοι άτυπα εκτός αυτού.⁸ Πρόκειται, λοιπόν για κοινωνικές δυνάμεις υποκαταστάσιμες στην αγορά εργασίας, το κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι ο περιφερειακός τύπος της εργασιακής τους σχέσης με την αγορά.⁹ Πρόκειται επίσης για κοινωνικές δυνάμεις που δραστηριοποιούνται στον άτυπο τομέα εκδήλωσης των μη-εμπορευματοποιημένων κοινωνικών σχέσεων. Σ' αυτές συγκαταλέγονται οι ηλικιωμένοι και οι συνταξιούχοι, αλλά και τα νεαρά άτομα που στερούνται επαγγελματικής εμπειρίας, τα πολύτεκνα νοικοκυριά και οι μονογονικές οικογένειες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά και όλοι εκείνοι που ασκούν ελεύθερη και χρονικά περιορισμένη συνεργασία, όπως επίσης και οι λεγόμενοι χειρώνακτες του γραφείου, ο αριθμός των οποίων με την εισαγωγή πολλαπλών τεχνολογικών καινοτομιών στον τομέα των υπηρεσιών συρρικνώνεται δραστικά.¹⁰

Προσεγγίζοντας κανείς κριτικά τις απόψεις των θεωρητικών του "Νέου Κοινωνικού Ζητήματος" θα μπορούσε να παρατηρήσει ότι προβαίνουν σ' έναν πραγματικά ασαφή, εν μέρει δε και περιοριστικό, προσδιορισμό των εννοιών των "μη-οργανωμένων" και των "μη-παραγωγών". Αυτοί γίνονται αντιληπτοί ως κοινωνικές δυνάμεις που απέχουν των διαπραγματευτικών διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των δυνάμεων του Κεφαλαίου και της Εργασίας ή, ορθότερα, ως δυνάμεις που δεν μετέχουν καν στις "ενδο-επιχειρησιακές συγκρούσεις εργοδοτών - εργαζομένων".¹¹ Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως ουσιαστικά πρόκειται για κοινωνικές δυνάμεις που επιδεικνύουν οργανωτικές δυσκολίες και αδυνατούν να επιτύχουν την ικανοποιητική προβολή αιτημάτων τους στο σύστημα λήψης αποφάσεων. Σε ό,τι δε αφορά τη ρυθμιστική παρέμβαση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, μετά το πέρας ενός μεταβατικού χρονικού διαστήματος που ποικίλλει από χώρα σε χώρα και στόχο του έχει στην πρώτη φάση της ανεργίας να διασφαλίσει τους όρους και το επίπεδο της ζωής των προσφάτως περιθωριοποιημένων από την αγορά εργασίας, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό και στην επανένταξη τους στο σύστημα της απασχόλησης, οι οριστικώς πλέον αποκομμένοι από αυτό, όπως και οι δραστηριοποιούμενοι στον άτυπο τομέα, σταδιακά υπάγονται στο "τελευταίο κοινωνικό δίκτυο". Εκπίπτουν, δηλαδή, του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας και καθίστανται αποδέκτες της "κοινωνικής βοήθειας", η οποία οφείλει να τους εξασφαλίσει μια "αξιοπρεπή υπόσταση". Γεγονός όμως είναι ότι η αποδοχή του τύπου αυτού της βοήθειας επιφέρει τον κοινωνικό στιγματισμό των ενδών υποκειμένων, υποχρεώνοντάς τους σε παροχή αναγκαστικής, δηλαδή έξω-αγοραία αξιολογήσιμης και κοινωνικά αιωρούμενης απασχόλησης. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι περίπου το 1/3 εκείνων που δικαιούνται να κάνουν χρήση της κοινωνικής βοήθειας την αποποιούνται, αρνούμενοι πρωτίστως να δημοσιοποιήσουν την ενδεή τους κατάσταση.¹² Τα βοηθήματα αυτά εκλαμβάνονται ως παροχή, ως μια δηλαδή μη - αμοιβαία προσφορά, η οποία μάλιστα ακριβώς επειδή δεν προκύπτει από προσφορά εξαρτημένης εργασίας συνειδητοποιείται από το ίδιο το άτομο - αποδέκτη της ως προσωπική του αποτυχία στη σχέση του προς το ευρύτερο πεδίο εκδήλωσης του οικονομικού ανταγωνισμού. Η αποποίηση της θεσμοποιημένης κοινωνικής βοήθειας συχνά συνοδεύεται

8. Οι έννοιες των "μη-οργανωμένων" και των "μη-παραγωγών" από τον H Geissler, ο.π.

9. Kohl, J./Leisnering, L., ο.π.: 422.

10. Adamy, W./Hanesch, W. "Erwerbsarbeit und soziale Ungleichheit - Benachteiligung und Ausgrenzung am Arbeitsmarkt" in Döring, D./Hanesch, W./Huster, E.-U (Hrsg.), *Armut im Wohlstand*, Frankfurt a.M. 1990: 161-184. Hauser, R./ Fischer, I./ Klein, Th. "Verarmung durch Arbeitslosigkeit" in Leibfried, S./Tennstedt, F. (Hrsg.), *Die Spaltung des Sozialstaats*, Frankfurt a.M. 1985: 213-248.

11. Geissler, H., ο.π.: 14-23. Greven, M. Th. "Sozialwissenschaftliche Konsistenz und Politischer Kontext der Neuen Sozialen Frage" in Becher, H.J (Hrsg.), ο.π.: 40. Dettling, W., "Die Neue Soziale Frage" in Becher, H.J (Hrsg.), ο.π.: 13-19

12. Hartmann, H. *Sozialhilfebedürftigkeit und Dunkelziffer der Armut*, Stuttgart 1981.

από την κοινωνική εξαφάνιση των ενδών υποκειμένων, το γεγονός δηλαδή ότι αυτοί "χάνονται" από τα επίσημα στατιστικά δελτία των αρμοδίων υπηρεσιών, συχνά δε και από το σταθερό κοινωνικό τους περίγυρο, συγκροτώντας με τον τρόπο αυτό μια μορφή "καλυμμένης" φτώχειας.¹³ Η αντιμετώπιση της εκπίπτει των μέτρων για τον περιορισμό της επισήμου ή - όπως διαφορετικά αποκαλείται - καταπολεμούμενης φτώχειας, υπάγεται δε σ' ένα πρωτογενές σύστημα κοινωνικής ασφάλειας, υποκειται δηλαδή στις αλληλοβοηθητικές παρεμβάσεις των πρωτογενών συλλογικοτήτων : των πρωτογενών ομάδων με φυσική συγκρότηση, όπως είναι η οικογένεια και η εκκλησιαστική κοινότητα, αλλά και άλλων μικρών ομάδων με ύστερη συγκρότηση, όπως είναι οι διάφορες ομάδες πρωτοβουλίας, οι ομάδες που συγκροτούνται στα πλαίσια της γειτονιάς ή ομάδες που έχουν ως επίκεντρό τους συγκεκριμένα ψυχολογικά, μαθησιακά ή άλλου αυστηρά προσωπικού χαρακτήρα προβλήματα των μελών τους, για την επίλυση των οποίων η συνήθης ιδρυματική και αποπροσωποποιημένη αγωγή δεν μπορεί να αποβεί αποτελεσματική.¹⁴

Στο επίκεντρο του πρωτογενούς συστήματος ασφάλειας βρίσκεται η έννοια της αρωγής (Subsidiarität), η οποία έλκει την καταγωγή της από την "Καθολική Κοινωνική Διδασκαλία" και εξαγγέλλει το "αρωγικό χρέος", το Subsidiarium Officium, που έχουν αναλάβει τα πρωτογενή κοινωνικά δίκτυα έναντι των μελών τους.¹⁵ Σύμφωνα, λοιπόν, με την "Καθολική Κοινωνική Διδασκαλία" και το αυθεντικό περιεχόμενο της έννοιας της αρωγής, όπως αυτό εκφράστηκε στην παπική εγκύκλιο *Quadragesimo Anno* του 1931, αλλά και σε προγενέστερες : τη *Reum Novarum* του 1891, αλλά και μεταγενέστερες: την *Mater et Magistra* του 1961, "εκείνο που ο κάθε άνθρωπος με δική του πρωτοβουλία και δικές του δυνάμεις μπορεί να προσφέρει, δεν επιτρέπεται να του αφαιρεθεί προκειμένου να εκχωρηθεί στη συλλογική - κοινωνική δραστηριότητα. Προσκρούει εναντίον της δικαιοσύνης, αυτό το οποίο υποκειμένες κοινότητες ανθρώπων επιτυγχάνουν και μπορούν να τελειοποιήσουν, να το ιδιοποιείται κανείς για τις μεγαλύτερες και υπερκείμενες κοινωνίες".¹⁶ Το μήνυμα είναι σαφές: Η "κοινωνική αλληλεγγύη", έτσι όπως αυτή μπορεί να προκύψει από την ενεργοποίηση των "αυτοβοηθητικών και των αλληλοβοηθητικών" στοιχείων των πρωτογενών δικτύων, είναι δυνατόν να συμβάλει αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση κοινωνικών ζητημάτων, μεταξύ αυτών και της "νέας ένδειας".¹⁷

Το σύστημα της πρωτογενούς κοινωνικής ασφάλειας, δηλαδή η αρωγική ασφάλεια, προσκρούει σε σαφή όρια, που είναι αυτά της αδυναμίας συστηματικής παροχής εκχρηματισμένης βοήθειας (π.χ. της καταβολής συντάξεων), όπως επίσης και εκείνα της συνεχούς συρρίκνωσης των πρωτογενών φυσικών δικτύων και μείωσης της κοινωνικής τους επιρροής: η κρίση του παραδοσιακού-αυταρχικού μοντέλου της οικογένειας και η ραγδαία εισροή των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και η σταδιακή μείωση του νομιμοποιητικού ρόλου της θρησκείας ως μιας διαδικασίας που υποδηλώνει την αυξανόμενη εκκοσμικευση των βιομηχανικών κοινωνιών αποστερούν από το σύστημα της αρωγικής ασφάλειας ένα σημαντικό μέρος εκείνων των φορέων που πρωτίστως καλούνται να υλοποιήσουν το έργο της αρωγής.

13 του ιδ. "Armut trotz Sozialhilfe. Die Nichtinanspruchnahme von Sozialhilfe in der Bundesrepublik" in Leibfried, J./Tennstedt, F. ο.π. 180-183

14 Γεωργιάδου Β. Τα όρια του συστήματος της κοινωνικής ασφάλειας και η "Νέα Αρωγή". Εισηγήση στο επιστημονικό συνέδριο του ιδρύματος FRIEDRICH NAUMANN με θέμα Συντηρητισμός, Φιλελευθερισμός, Σοσιαλισμός, Δελφοί 21-22 Ιουνίου 1991.

15 Heinze, R (Hrsg.), ο.π Kramer, W/Sprangenberg, M (Hrsg.). Gemeinsam für die Zukunft Kirchen und Wirtschaft im Gespräch, Köln 1984 Rendtorff, T. "Kritische Erwägungen zum Subsidiaritätsprinzip" in *Der Staat*, ετ. I, τευχ. 4(1962) 405-430

16 Acta Apostolica Sedis, 23

17 v Ferber, G/Wedekind, R. "Familie, Selbsthilfe und Sozialpolitik" in *Soziale Welt* 35(1984) 502-521

Εκτός αυτού δε η παροχή αρωγικού έργου επιβαρύνει τον ήδη πολλαπλώς επιβαρυνόμενο με ένα σύνολο μη-αποζημιούμενων υπηρεσιών (το παράδειγμα της οικιακής εργασίας) άτυπο τομέα της κοινωνίας.¹⁸

Επειδή η αρωγική βοήθεια συνθέτει ένα σύστημα μη-θεσομοποιημένης ασφάλειας, ολοκληρώνεται δε εκτός αγοράς και του συστήματος παραγωγής, μάλιστα χωρίς την εμπορευματική αποτίμηση των προσφερόμενων υπηρεσιών, προσλαμβάνει συχνά τα χαρακτηριστικά εθελοντικών πράξεων. Αυτές παρ'ότι κινητοποιούν την κοινωνία σε ένα πρωτογενές επίπεδο, με τρόπο άμεσο, αντιγραφειοκρατικό αλλά και αποταμιευτικό, διατηρούν, εν τούτοις, ένα μη-δεσμευτικό και μη-συστηματικό χαρακτήρα, επιφέρουν δε ένα μη-υπολογίσιμο αποτέλεσμα. Η κριτική στο σύστημα της πρωτογενούς ασφάλειας και στην έννοια της αρωγής οφείλει παρ' όλα αυτά να καταστεί περισσότερο θεμελιώδη. Δεν είναι, λοιπόν, τόσο τα όρια στα οποία προσκρούει η αρωγική βοήθεια, όρια που μόλις προηγουμένως παρουσιάσαμε, αυτά τα οποία συνιστούν το αδύνατο σημείο της αρωγής και καθιστούν εμφανή τη δυσκολία της να υποκαταστήσει το σύστημα της θεσομοποιημένης ασφάλειας τη δυσκολία αυτή επιφέρει κυρίως η επικράτηση του στοιχείου της κοινωνικής παλινδρόμησης, το οποίο ενυπάρχει σ' εκείνη τη σχέση βοήθειας, στο επίκεντρο της οποίας θρίσκει η αρωγή.

Κοινωνική βοήθεια και αρωγή συνθέτουν σχέσεις βοήθειας διαφοροποιημένες εμφανώς μεταξύ τους. Αν επιχειρούσαμε να αποδώσουμε επιγραμματικά το περιεχόμενο των δύο αυτών σχέσεων, θα υποστηρίζαμε για μεν την πρώτη ότι απονέμεται στα πλαίσια της κοινωνικής πρόνοιας από "οργανωμένα κοινωνικά συστήματα, τα οποία μάλιστα εξειδικεύονται στην παροχή βοήθειας".¹⁹ Η κοινωνική βοήθεια αποτελεί, λοιπόν, μια οργανωμένη μορφή βοήθειας, οργανωμένη όχι μόνο ως προς τους φορείς της, που συνθέτουν μια επαγγελματική και συνεπώς αμειβόμενη κατηγορία, αλλά και ως προς τους αποδέκτες της, τα αιτήματα των οποίων είναι "νομικά συγκροτημένα",²⁰ εκπορεύονται δηλαδή από ένα έννομο κατοχυρωμένο επαγγελματικό ή ευρύτερα κοινωνικό συμφέρον. Η αρωγή, αντιθέτως, ως μια μη-κεντρικά θεσομοποιημένη σχέση βοήθειας συνθέτει μια "πρωταρχική κατηγορία του ανθρωπίνου πράττειν",²¹ η οποία παρουσιάζει εμφανείς αναλογίες προς μια αρχέγονη μορφή προσφοράς: αυτή των δώρων (δοσιμάτων). Από ανθρωπολογικές και εθνολογικές μελέτες που αφορούν στις αρχαϊκές κοινωνίες γνωρίζουμε ιδιαίτερος καλά ότι "η ανταλλαγή το ίδιο όπως και η σύμβαση λάμβαναν χώρα υπό τη μορφή των δώρων (δοσιμάτων), τα οποία θεωρητικώς μεν ήταν εκούσια, στην πραγματικότητα ωστόσο έπρεπε πάντοτε να ανταποδοθούν".²² Τα στοιχεία, λοιπόν, της αμοιβαιότητας και της υποχρεωτικής ανταποδοσης υπήρξαν σύμφυτα με το περιεχόμενο του δώρου και της προσφοράς.²³ Αυτά ουσιαστικά αντικαθιστούσαν τη σύγχρονη αγοραία σχέση της σύμβασης, γι' αυτό και ο Mauss αναφέρεται στην έννοια του "συμβατικού δώρου". Βέβαια, η βοήθεια και η προσφορά σε όλες τις τις μορφές προκύπτει

18. Land, H./Rose, H. "Compulsory altruism for some or altruistic society for all?" in Bean, Ph./Ferris, J./Whyne, D. In defence of welfare London 1985: 74-96. Επίσης Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. "Γυναίκειο Ζήτημα και Κράτος Πρόνοιας" στο Μαλούτας, Θ./ Οικονομίου, Δ. επιμ., Προβλήματα ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα, Αθήνα 1988: 183-220.

19. Luhmann, N. "Formen des Helfens in Wandel gesellschaftlicher Bedingungen" in Soziologische Aufklärung 2. Opladen 1986 : 141.

20. Κατά την έκφραση του N. Luhmann είναι "judifiziert", ο.π. 143.

21. Scherpner, H. Theorie der Fürsorge, Göttingen 1962:122.

22. Mauss, M. Soziologie und Anthropologie, Bd.II - Gebentausch, Todesvorstellung, Körpertechniken, München 1975 12.

23. Sahle, R. Gabe, Almosen, Hilfe, Opladen 1987. Για την έννοια της αμοιβαιότητας Gouldner, A. "The norm of reciprocity" in For Sociology, New York 1973: 226-259.

μόνον "εφ' όσον αναμένεται".²⁴ Η βοήθεια, λοιπόν, ορίζεται ως σχέση ακριβώς επειδή το κατ' εξοχήν πεδίο συγκρότησής της αποτελεί αυτό της "αμοιβαίας αναμονής", εν τέλει με την μια ή την άλλη μορφή αυτό της αμοιβαιότητας. Ωστόσο, στις σύγχρονες - αγοραιοί - ρυθμίσεις των σχέσεων η ανταπόδοση και η αμοιβαιότητα οφείλουν να ανταποκρίνονται στις ισχύουσες εμπορευματικές ισοτιμίες, να προκύπτουν δηλαδή ως αποτέλεσμα της διαπραγματευτικής σχέσης : προσφορά - ζήτηση. Η προσφορά, όμως, ως σχέση βοήθειας που ανταποκρίνεται στους όρους μιας υποχρεωτικής ανταπόδοσης συγκροτείται όχι στη βάση των αρχών της εμπορευματικής ισοτιμίας, αλλά πολύ περισσότερο οφείλει να τους υπερβεί και να καταστεί γενναιόδωρη : "Θα πρέπει πάντοτε να επιστρέφουμε περισσότερα από όσα λάβαμε", ισχυρίζεται ο Mauss αναφερόμενος σε αρχαίες κοινωνίες,²⁵ αποδίδοντας με τη διατύπωση του αυτή ευκρινώς το "διασταλτικό" (Luhmann) προσδιορισμό της αντιπροσφοράς.²⁶

Το θέμα που διαπραγματευόμαστε δεν αφορά θεβαίως στην παρουσίαση των διάφορων τύπων βοήθειας, έτσι όπως αυτοί συγκροτήθηκαν καθ' όλη την περίοδο της κοινωνικής εξέλιξης. Εν τούτοις, δεν επιδέχεται αμφιβολιών το γεγονός ότι η αρχέγονη μορφή της προσφοράς, έτσι όπως αυτή εκδηλώθηκε υπό τη μορφή των δώρων (δοσιμάτων) διαφέρει σε ό,τι αφορά στον τύπο της εκδήλωσης του στοιχείου της αμοιβαιότητας και στην ίδια αυτή καθ' αυτή την ύπαρξη του στοιχείου αυτού τόσο από την αγαθοεργία όσο και από την επαγγελματική και θεομοποιημένη σχέση βοήθειας.²⁷ Η πρώτη συνιστά μια ιεραρχική και λιγότερο άμεσα ανταποδοτική σχέση, η οποία μάλιστα συγκροτείται στα πλαίσια μιας χριστιανικής ηθικής. Η δεύτερη, ως μια επαγγελματική και συνεπώς υλικά αμειβόμενη σχέση αποδίδεται επί τη βάσει κοινωνικών προγραμμάτων. Οι διαφορετικές αυτές σχέσεις βοήθειας εκφράζουν συγχρόνως και μια διαφορετική συγκρότηση των αιτημάτων προσφοράς, όπως επίσης και των ίδιων των ενδεών καταστάσεων.

Οι διαφορές που υφίστανται μεταξύ της σύγχρονης, θεομοποιημένης μορφής κοινωνικής βοήθειας και της αρωγής είναι σαφείς. Λιγότερο σαφείς είναι ωστόσο αυτές που αφορούν τη σχέση αγαθοεργίας και αρωγής. Η τελευταία ακριβώς επειδή δεν υφίσταται ως θεομοποιημένη σχέση, συχνά - κυρίως από τους επικριτές της - εκλαμβάνεται ότι εμπίπτει στο ευρύτερο πεδίο εκδήλωσης αγαθοεργών πράξεων. Είναι γεγονός ότι τόσο η αρωγή όσο και η αγαθοεργία αποτελούν εκδηλώσεις βοήθειας στα πλαίσια του λεγόμενου τελευταίου κοινωνικού δικτύου. Εν τούτοις, τόσο στο στοιχείο της ιεραρχικής συγκρότησης που υφίσταται στην απονομή αγαθοεργού βοήθειας, όσο και το γεγονός ότι η αγαθοεργός επιδίωξη είναι κατ' ουσίαν εντελώς διαφορετική από εκείνο που άμεσα φαίνεται να υλοποιείται με την ίδια την αγαθοεργό πράξη αυτή καθ' αυτή, αποδυναμώνουν αισθητά το στοιχείο της αμοιβαιότητας της προσφοράς. Για να καταστούμε περισσότερο σαφείς: Εάν η αρωγή συμβάλλει - με τα όποια μειονεκτήματά της - άμεσα, λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματικά, στην αντιμετώπιση ενδεών καταστάσεων, υποδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό το "χρέος" των πρωτογενών συλλογικοτήτων έναντι των αποπτωχευμένων μελών τους (v. Neill-Breuning), δια της αγαθοεργίας επιδιώκεται όχι η υπέρβαση της ένδειας ή η περιστασιακή της αντιμετώπιση, αλλά κατά κύριο λόγο η λύτρωση εκείνων των υποκειμένων που προβαίνουν σε αγαθοεργείς πράξεις. Ασχέτως εάν η λύτρωση είναι δυνατόν δια μέσου τέτοιου είδους ή άλλων εγκόσμιων πράξεων να επιτευχθεί, ασχέτως ακόμη του εάν και κατά πόσον το βαθύτερο νόημα της αγαθοεργίας μπορεί να είναι η επιδίωξη της λύτρωσης, είναι σαφές ότι ο ενδεής συνθέτει

24. Luhmann, N. ό.π.: 134.

25. Mauss, M. ό.π.: 123

26. Στην έννοια της "Dehnbarkeit der Dankbarkeit" αναφέρεται ο N. Luhmann, ό.π.

27. Sahle, R. ό.π.: 1-25

απλώς το πεδίο προβολής της λυτρωτικής επιδίωξης του αγαθοεργούς υποκειμένου.²⁸ Το στοιχείο της αμοιβαιότητας εμφανίζεται, λοιπόν, διαμεσολαβημένο, εφ' όσον το ζεύγος προσφοράς - αντιπροσφοράς είναι σαφώς ασύμπτωτο με αυτό του βοηθού - ενδεούς, απεικονίζεται δε με περισσότερη πιστότητα στη σχέση: απονομή βοήθειας - αντιμετώπιση ένδειας - λυτρωτική προοπτική.

Τονίσαμε ήδη ότι η αρωγή δεν αποτιμάται εμπορευματικά, ακριβώς επειδή η προσφερόμενη βοήθεια λαμβάνει χώρα στον άτυπο τομέα εκδήλωσης των κοινωνικών σχέσεων, προκύπτει δε από ένα *βαθύτερο συναίσθημα υποχρέωσης αμοιβαίας προσφοράς*, την οποία έντονα συναισθάνονται τα μέλη των πρωτογενών συλλογικοτήτων. Το στοιχείο της *κοινωνικής παλινδρόμησης*, ως το ουσιαστικότερο σημείο κριτικής της αρωγικής βοήθειας, καθίσταται φανερό : Η αρωγή συντίθεται επί τη βάσει των χαρακτηριστικών της αμοιβαίας, εκούσιας, ως ένα σημείο δε και υποχρεωτικής προσφοράς²⁹. Τα μέλη των πρωτογενών συλλογικοτήτων γνωρίζουν ότι με τη σταδιακή και διαρκώς μάλιστα εντεινόμενη αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού, όπως επίσης και λόγω της συνεχιζόμενης συρρίκνωσης της νομικής υπόστασης εκείνων των κοινωνικών αιτημάτων των αποπτωχευμένων υποκειμένων που απευθύνονται στο θεσμοποιημένο σύστημα κρατικής πρόνοιας, η πλέον σταθερή και αποτελεσματική μορφή βοήθειας - υλικής και ευρύτερα κοινωνικής - μπορεί να προκύψει πρωτίστως ως *διομαδική σχέση*. Ο ομογενής χαρακτήρας των πρωτογενών συλλογικοτήτων αποτελεί αποφασιστικό στοιχείο για τη διασφάλιση της αμοιβαιότητας της προσφοράς, δηλαδή για τη σύσταση μιας μορφής βοήθειας, της αρωγικής, από την οποία ελλείπουν ιεραρχικά, αγαθοεργά και θεσμοποιημένα χαρακτηριστικά.

Η αρωγή φέρει αρκετά από τα χαρακτηριστικά ενός "φυσικού", μπορούμε να ισχυριστούμε, συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, το οποίο προέκυψε ως αποτέλεσμα της κρίσης του συστήματος της απασχόλησης αλλά και αυτού της θεσμοποιημένης κοινωνικής ασφάλειας : Η σταδιακή υπαγωγή των ενδεών υποκειμένων στο "τελευταίο κοινωνικό δίκτυ", η περιθωριοποίηση των λιγότερο ευνοημένων κοινωνικών ομάδων από τις συμβατικές σχέσεις του πρωτογενούς και δευτερογενούς συστήματος διανομής, η αυξανόμενη ιδρυματοποίηση και η συνεχής αποξένωση που συνοδεύει την παροχή θεσμοποιημένων κοινωνικών υπηρεσιών, καθιστούν την αρωγική προσφορά, παρ' όλες τις κοινωνικές παλινδρομήσεις που αυτή ως σχέση βοήθειας επιφέρει, χρήσιμη, αρκετές φορές ίσως και απαραίτητη, σε κάθε περίπτωση όμως *συμπληρωματική της θεσμοποιημένης, εμπράγματης και οργανωμένης κοινωνικής προσφοράς*.³⁰

28. Luhmann, N. ό.π. 139.

29. Για την ύπαρξη του στοιχείου της υποχρεωτικότητας κατά την παροχή μη-θεσμοποιημένου κοινωνικού έργου βλέπε και Land, H./Rose, H. ό.π. 92.

30. v. Nell-Breuning, O. "Subsidiarität - Ein Katholisches Prinzip?" in Kramer, W./Sprangenberg, M. (Hrsg.) ό.π. 226-255. "Solidarität und Subsidiarität" in Boll, F./Junge, H. (Hrsg.), Der Sozialpolitik in der Krise?, Freiburg im Breisgau 1984 88-95. Heinze, R. "Neue Subsidiarität - Zum soziologischen und politischen Gehalt eines aktuellen sozialpolitischen Konzepts" in Heinze, R. (Hrsg.) ό.π. 13-38.